

KÖDÖBÖCZ GÁBOR
**„Én voltam Úr,
 a Vers csak cifra szolgálta”**

A versről szóló vers Ady Endre költészetében

Ady Endre költészete az emberi élet talányos-tragikus misztériumát az egyetemes létértelmezés és az átfogó világmagyarázat igényével fejezi ki. Jellemzően paradox érték-szerkezetű líravilága a huszadik századi gondolkodás kultúrhistoriai jelentőséggel bíró dokumentuma, amely intellektuálisan és morálisan is óriási próbatételt jelent a kortárs olvasóknak és írástudóknak.

Ady egyik novellájában (*Tóth Gaszton*) ezt írja: „verset írni, igazi verset, a legszebb, legszegényebb, legnehezebb és legszomorúbb dolog a világon”. Ady saját verseit „életes” verseknek, „véres seregeknek”, „véres élve-virágok”-nak nevezte. Versszerzői dilemmáit két kevéssé ismert versében így fogalmazza meg: „Úgy kötöm meg a szívemet is, / Miként strófkákkal kötöm meg a dalt: / Keresem és kerülöm a vihart. (...) Fiaim: álmok, örületek, / Apátok hű, jóságos: a Halál, / De meggyilkol anyátok: a Szabály” (*A fiaim sorsa*). „Jaj, hányszor csupán krisztuskodok, / S minden ígém kenetesen terül szét. / Jaj, hogy elfut a tollam alól, / Ami igaz, ami esztelenül Szép” (*Egy csúf rontás*). Mintha csak József Attilát hallanánk: „amikor verset ír az ember, nem írni volna jó”. Mert a legfőbb kíváncsi, tudniillik, hogy a nyelv ott-honosan lakja a formát, erőfeszítések árán előbb-utóbb teljesülhet, de a kifejezhetetlenség, a közölhetetlenség, az artikulálhatatlanság problémája még a legnagyobbaknál is örökös dilemma marad. Erre mondja Nemes Nagy Ágnes, hogy „ne mondd a mondhatatlant, mondd csak a mondhatót!” Ady esetében persze ez is módosul, hiszen ő mindvégig a „Szent Lehetetlenség zsoldárait” írja.

Az *Új versektől A Minden-Titkok Versein át Az utolsó hajók* posztumusz kötetével bezárólag Ady Endre spirituális dimenziókban és metafizikai távlatokban művészileg / emberileg olyan nagy utat járt be, amelynek ismeretében egyáltalán nem túlzás őt az „Isten szörnyetegének” nevezni. A váteszként vállalt irgalmatlan stációk közben esztétikai magatartását mindvégig a saját transzcendenciájára figyelő, a formanívót is a létezési nívónak alárendelő minőségeszmény, a kozmikus léttörvényekre tekintő, tág horizontú szemlélődés határozza meg. A versekből, versciklusokból és kötetkompozíciókból élénk táruló portré több, egymásnak is ellentmondó mozaikból áll össze, ezért a művészi karakter megrajzolása nagy körültekintést és fokozott éberséget

kíván. A Nyugattól napjainkig ívelő Ady-recepció egyik legfőbb tanulsága talán az lehet, hogy egy Ady-formátumú lángész világnézetének és költészetének változásait nem szabad egyszerű képletté avagy tetszetős formulákká redukálni, mivel az egyoldalú megközelítések szükségszerűen csak részizgazságot hordoznak. Ebbéli minőségükben pedig az életművet leginkább jellemző világmépi összetettséget, poétikai sokféleséget és jelentésbeli gazdagságot kérdőjelezi meg. Ha tehát az Ady-életmű szellemében járunk el, akkor a sokirányú figyelem, a szeretetteljes elmélyültségre alapozott kontempláció és az árnyalt fogalmazás úgyszólván alapkövetelmény.

Mondandóhoz igen tanulságos, személyes emlékként kapcsolódik a költő ötödik jelentős kötetének (*A Minden-Titkok Versei*) különös gonddal megformált prólógusa: „Baj-vivás volt itt: az ifju Minden/ Keresztüldöfte Titok-dárdával/ Az én szívemben a Halál szívét,/ Ám él a szívem és él az Isten.” Amikor kissé hebehurgya kamaszemberként először találkoztam az idézett sorokkal, azt gondoltam, hogy ez egy olyan szeretetre- és figyelemreméltó dodonai beszéd, ami privát közlésnek sok, versnek pedig kevés. Évek múltán persze sokat árnyalódott a kép. Ma úgy látom, hogy a *Minden-Titkok...* élen álló és az Ady-féle metaforika leglényegét magába sűrítő négysornyi textus – mintegy a lírai történésfolyamat cezurális jellegű, emblematikus szöveghelyeként – hátra és előre felé is bevilágítja a pályát, s újszerű összefüggésekre eszméltető, reveláló erejével teszi érthetőbbé és élményszerűbbé a versvilág egészét. Voltaképpen az Ady-líra drámaelvűségében megkerülhetetlen apollói és diónüszoszi jelleg egyidejű jelenlétét, illetve ezen kettősségborotvaélen táncoló, mindkét eshetőségre nyitott, kényes egyensúlyát képes kifejezni. Vagyis azt a lélekmélységekből titokteljes démonisággal feltörő expresszivitást egyfelől, illetve azt a racionalizált tudattartalmakkal éles fénybe vont éteri tisztaságot másfelől, ami az alkotásfolyamatba, a műhelytitkokba beavató költeményekben, azaz a versről szóló versekben is megjelenik.

Ady költői világának egyik legsajátosabb, a magánmitológia szempontjából is legizgalmasabb vonulatát azok a versek jelentik, amelyek a műalkotás megszületésének küzdelmekkel, vajúdasokkal teli stációit, azaz Ady versmítoszát tárják az olvasó elé. Az egész életművön végigvonuló, bízást kötetnyire rugó verscsoport a költői lélek mélyrétegeiből felszínre toluló és vivőerőként avagy rendező elvként működő képzetek, motívumok versalkotó mechanizmusát igen szuggesztíven ragadja meg. Az ide tartozó versekben (*Búgnak a tárnák, Özvegy legények tánca, A Mese meghalt, Elűzött a földem, Az örökké elváltak, A vár fehér asszonya, Az én koporsó-paripám, A fiaim sorsa, Kiszakadt, bús nóta, Az*

elbocsájtott légió, *Lelkem szerelmes fattyai, Az utolsó sereg*, stb.) az archetipikus motívumvázak, gondolatszilánkok, érzés- és hangulatsírák változatos formájú megszemélyesítései egy összefüggő metaforahálózatot hoznak létre. A lázas alkotásfolyamat gyakori kivétel-sei Adynál a „manók”, a „manó-sereg”, „gondolat-manók”, a „gondolat-fattyúk”. (Akárcsak Weöres Sándornál a graciózszerű koboldok és egyéb mágikus erejű lények.) Manók helyett versbe kívánckozó gondolatait Ady nevezi még „meddő álmok, sápadt némberek cifra seregének”, „láz-virágoknak”, „özvegy legényeknek”, „suhogó árnyaknak”, „katonáknak”, „álom-fickóknak”, „hadseregnek”, „légióknak”, „bús emberek éji csapatának”, „árnyékoknak”, „kiméráknak”, stb.. Az már a teremtés misztériuma, ahogyan ezekből a mélytudatból fölpárálló motívumokból, gomolygó fantáziaképekből, kimérákból hamisítatlanul egyedi és egyszeri szóalkotásokat, sosemvolt szintagmákat és nyelvi szerkezeteket tartalmazó Ady-versek születnek.

Ady szubjektíven megmunkált világának, azaz legvalóságosabb belső valóságának megszemélyesített képei, versgondolatai a kimérák. (Barta János, az egykori kiváló debreceni professzor *Khiméra asszony serege – Adalékok Ady képzet- és szókincséhez* címmel külön tanulmányt szentelt ennek a témának). A költő szimbólumai, kimérái újjáteremtett világoknak, új létrendnek a kifejezői és szerves részei. Olyanok, mint például a „disznófe-

jű Nagyúr”, az „ős kaján”, a „Csönd-herceg”, az „eltévedt lovas”, a „nagy Hitető”, a „fekete zongora”, a „Halál-tó”, a „Csók-csatatér” stb., melyek – értékjelkép és értéktudat összefüggésében – végsősoron azt is bizonyítják, hogy „Ady lírájának egyetlen tárgya van: saját lelke, s az abban megfogant világ”. A kínálkozó szöveghehelyek közül csak néhányat idézve: „Havas csúcsával nézi a napot/ Daloknak szent hegye: a lelkem” (*Búgnak a tár-*

nák), „Finom, dalos titkokkal tele a lelkem” (*Egy csúf rontás*), „Vén, bűnös, mély lelkemből néha / Csodálatos forróság buzog (...) S én érzem, hogy lelkem virágzik, / Hogy nagy áldott gyermek vagyok (...) Láp-lelkem mintha kristály volna, / Naiv, szép gyermekmesék hona” (*A fehér lótuuszok*).

Az, hogy a léleknek logosza van, amely logosz önmagát növelő, Ady verseiben talán minden korábbinál hangsúlyosabban, a kiválasztottság és elhivatottság stigmatizált méltóságával szólal meg: „Én magamért vagyok s magamnak. / Akkor is, hogyha nótát mondok / S elpusztítanak rímek és gondok” (*Beszélgetés egy székfűvel*), „Vagyok egy ágbán szabadulás, béklyó./ Protestáló hit s küldetéses vétó (...) Én nem bűvésznék, de mindennek jöttem (...) Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolgál, / Hulltommal hullni: ez a szolgál dolga, / Ha a Nagyúr sírja szolgálakat követel” (*Humm, új legenda*), „Ne félj, hajóm, rajtad a Holnap hőse, / Röhögienek a részeg evezősre. / Röpülj, hajóm, / Ne félj, hajóm: rajtad a Holnap hőse. (...) Én nem leszek a szürkék hegedőse, / Hajtszon szentlélek vagy a korcsma gőze: / Röpülj, hajóm, / Én nem leszek a szürkék hegedőse” (*Új vizeken járok*).

A műalkotás „filozófiáját” megvilágító versek közül külön is szólunk kell a sokféle hatást ötvöző, változatos élmény- és érzékenységformákra épülő *Özvegy legények tánca* című költeményről, amely az „Ady-vers-mítosz leg-egészebb, legcentrálisabb darabja”. Ez a sűrű szövésű, bal-

ladai sugárzású, drámai hatású vers már a címével is a hiány, a csonkaság, a szomorúság képzetét kelti. A címhez, illetve a lírai történetfolyamathoz rendelt disszonáns képzetek és értékjelképek („nyugtalanok a denevérek”, „dohos várak”, „Khiméra asszony serege”, „tátongó sír”, „huhogó lárma”, „vér-csöpp”, „könny-folt”, halál „kék, csókra-torzult ajkkal”, „bolond, verses papír-lap”) a hétköznapi és művészi létforma szakadását, a meg nem értés és kommunikációképtelenség tragédiáját, a létontással szembeni küzdelem kétségbeesett heroizmusát és a kényszerű áldozatvállalás szürkületbe takart üdvösségreményét nagy felidéző és megjelenítő erő-

vel, komplex módon fejezi ki. A jelentős misztériumversek közé tartozó *Özvegy legények tánca* ekként lehet a művészi tudat- és érzékenységformák illúziótlanul pontos megragadása, egyszersmind az Ady-féle paradoxitásra épülő létezékelés megkerülhetetlen darabja.

A téma abszolút ismerőjeként számon tartott Földessy Gyula a lehetséges ösztönzések sorában Heine egyik, Szász Károly által fordított versét, Bródy Sán-

dor *Faust orvos* című regényének két passzusát, Indali Gyula *Egyedül* című versét említi, de Nietzsche *Zarathustrájának* táncos gondolatokra vonatkozó képzelete is a lehetséges hatások között szerepel. „Legkülönösebb e versben a gondolatok, álmok elválasztottsága a költőtől; úgy állítja be őket Ady, mintha külön életük volna, függetlenül ötöle – írja Földessy Gyula. Ugyanez a szemlélet több más, hasonló tematikájú versében is megfigyelhető: *Az elbocsájtott légió, Az én hadseregem, Új, tavaszi seregszemle, Kiszakadt, bús nóta*. Eisemann György értelmezése szerint az *Özvegy legények tánca* szakít a beszéd és az írás romantikusnak vélelmezett egyidejűségével, pontosabban megbontja a kölcsönösséget. Ezért lesz benne az alkotás metaforája a tánc. A németben például a 'Spiele'

kifejezés eredetileg nemcsak játékot, hanem táncot is jelent, így aztán az irodalom egyik alapfunkcióját jelentő játék tánccal való érintkezése nem lehet a véletlen műve. (Ahogy ezt Kányádi Sándor *Lakodalmas*, illetve *Fekete-piros* című poémájában is láthatjuk.)

A tánc (táncjáték) az a jelenidejű művészet, amelyről bajosan dönthető el, hogy a mozdulat jelöli-e a testet, avagy a test a mozdulatot. Mindezt az elemzett versre vonatkoztatva: „Szent György-nap éjén sipítók, / Nyugtalanok a denevérek: / Dohos várak ó termeiben / Táncolnak az özvegy legények. (...) Szent György-napon három a tánc. / Éjfélkor egy tátongó sírnak / Mélyébe esnek hirtelenül, / Hol rózsák és asszonyok nyílnak.” Íme, az eredendően játékként fölfogott táncnak haláltáncként való megjelenítése, amivel Ady egyéb verseiben is többször találkozhatunk. A saját közegére és alkotáslélektanára reflektáló lírai én a verszárlatban egyebek mellett az olvasói horizonttól, a befogadói magatartástól függő helyzetét, mondhatni a kiszolgáltatottságát is tudatosítja: „Reggel hiába gyűl a nép, / Nyoma sincs dalnak, bálnak, sírnak: / Egy-két vér-csöpp s könny-folt a falon / S egy-két bolond, verses papír-lap”. Ezekben a sorokban persze Ady kimeráinak nem szokványos, imaginárius voltában is fenyegetett státusza igen hangsúlyosan jelenik meg. Ady ugyanis a „Minden Egész eltörött” élményét a művészi létformára vonatkozóan is érzékelte, és „elsőként adott hangot annak a tapasztalatnak, hogy a nyelvhez és a költői eszközökhöz fűződő zavartalan viszony reggen véget ért. (Kenyeres Zoltán).

Ady versszemlélete, önreprezentációja esetenként mutathat bizonyos érintkezéseket azzal a lírai beszédmóddal és poétikai törekvéssel, amely elsősorban az „én” nyelvi szituálhatóságának kérdéseiben érdekelt,

és amelyről Petri György egy nyelvfilozófiai szempontból is fontos verse így fogalmaz: „A versen kívül nincsen életem: / a vers vagyok” (*Vagyok, mit érdekelne*). Ennek kapcsán az Ady-líra egyik legavatottabb és legihletettebb monográfusát, Vatai Lászlót idézem: „Ady élete teljesen feloldódott költészetében; ő maga volt a tiszta líra. (...) Amikor nem forrongott, ömlött, vagy kristályosodott lelkében a lírai láva, akkor szinte metafizikai unalomban élt. (...) Ady menekülésül a bort választotta”. Miként a *Magyar Pimodán* című esszéje is mutatja, Ady költészete az ő Kaján és az Isten jelenléte nélkül valóban elképzelhetetlen. Egyik meg-rázó verse (*Sötét vizek partján*) ezt a kölcsönös feltételezettségen alapuló sorsdeterminációt az egész életműre kiterjedő érvennyel fejezi ki: „Isten, kétség, bor, nő, betegség / Testem-lelkem összeszebezték”. Ez a vers is azt példázza, hogy „a magyarság legszebb metafizikai alkotása Ady költői nyelve”.

Ady Endre katedrálisszerű monumentalitásában lenyűgöző, hézagatlan zártsággal és hibátlan koncepcióval fölépülő költészete a létteljességet eszményi módon kifejező integer személyiség világirodalmi szinten is párját ritkító reprezentációja. *A föltámadás szomorúsága* című versében az utolsó költőfenomének között emlegetett Nagy László is a grandiózusan példaszerű költőelődnek kijáró tisztelettel tekint Adyra: „Uraim, a benső tartást lemásolni máig sem lehet. A költői vakmerőségnek nincs köze máig sem a divathoz. (...) Költők, esztéták és egyebek, én a szentséges testet megtartom töretlenül. (...) Nekem Ady Endre ostora tetszik”.